

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Fecr Yayınları: 250

İslam Düşüncesinde
FELSEFE-KELAM İLİŞKİSİ

Şamil ÖÇAL

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Kapak ve Mizanpaj
FCR

Baskı ve Cilt
SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı No: 7 / 101-102
İskitler – Ankara Tel: 0 312. 341 00 02
(Sertifika no: 14721)

1. Baskı: Ekim 2017

ISBN: 978-605-9652-48-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

İslam Düşüncesinde
FELSEFE-KELAM
İLİŞKİSİ

Şamil ÖÇAL

Ankara 2017

Şamil Öçal

1989 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1994 yılında yüksek lisansını, 1999 yılında ise "*Kemalpaşazade'nin Felsefi ve Kelami Görüşleri*" başlığıyla doktorasını tamamladı. Kırıkkale ve Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 2011 yılında Kentucky Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 2004-2008 yılları arasında New York'ta T. C. New York Başkonsolosluğu'nda eğitim ataşesi olarak görev yaptı. 2015-2016 yıllarında Yunus Emre Enstitüsü Tahran Türk Kültür Merkezi'nde müdürlük görevinde bulundu. Halen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını yürüten Şamil Öçal'ın İslam Felsefesi, Kelam ve Türk İslam Düşüncesi, Yüksek Öğretim meseleleri üzerinde yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

Babam Mehmet ÖÇAL'ın aziz hatırasına...

İçindekiler

Önsöz -----	9
Giriş -----	15
Hıristiyan Batı'da Felsefe-Teoloji İlişkisi -----	19
Kelam Terimi ve Kelam İlminin Oluşumu -----	37
Müteahhirîn Kelamı ya da “Felsefi Kelam -----	55
Mütekellim/Feylesûf Farklılığı -----	79
Mütekellimûn'a Yönelik Diğer Eleştiriler -----	101
İbn Arabî ve Mütekellimûn -----	103
Kelam Felsefesi -----	109
Sonuç -----	111
Kaynakça -----	113

Ön Söz

Felsefe ve teoloji (kelam) arasındaki ilişki, sadece İslam düşünce tarihinde değil diğer dinî/felsefî düşünceler için de önemlidir. Belki de bu ilişkiyi Yunan felsefesine kadar geriye götürmek mümkündür. “Çünkü varlık, bilgi, ahlak, insan, doğa, Tanrı, gibi konular üzerinde çalışan felsefenin, dini metinleri ya da dini metinler üzerinde çalışan teolog ya da kelimcilerin görüşlerini ihmal etmesi ve dini felsefi düşünce ile hiç tanışmamış gibi kendi düşünsel menzilin belirlenmesi sadece felsefi düşüncenin fakirleşmesinden başka bir anlama gelmez.” Aynı şey dini düşünceler için de geçerlidir. Her ne kadar dinler felsefe olarak ortaya çıkmamış olsalar da, daha sonraki dönemlerinde felsefi düşünceyle ilişki içinde olmuşlar ya da bünyelerinden, bir felsefi değeri olan düşünceler ortaya çıkarmışlardır. Bu sebeptendir ki özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın,

düşünce tarihinde felsefeye karşı tavırları ve felsefeyle olan ilişkileri her zaman dikkat çekmiştir.

Kur'an'da ve diğer İslami metinlerde rasyonel cevap vermeye çağırın, amelî konuların nazarı boyutuna dikkat çeken, görünen şeylerin temelindeki teorik çerçeveye işaret eden çok sayıda ifadelerin varlığını göz önüne aldığımızda Müslümanların neden felsefeye karşı ilgi duyduğu anlaşılır hale gelecektir. Bir dinin kendisinin doğru olduğunu kendine mahsus delillerle iddia etmesi, ister istemez en azından ona muhatap olanlardan bazılarının bu delillerin gerçekten de delil değeri taşıyıp taşımadığı sorusunu sormaya sevk edecektir. Bu felsefi alana atılan ilk adımdır. Diğer yandan özellikle kelamcılarla ilgili olan bir konuya değinmenin gereği ortaya çıkmaktadır. Esasın da onlar da birçok durumda, hadis ehli ya da selefin görüşlerini kendilerine yol edinen kimseler tarafından eleştirilmişler ve dinin yabancı olduğu bir şeyi dine dâhil etmekle suçlanmışlardır. İmam Eş'arî'nin eserlerinde bu eleştirilere cevap verildiği görülür.

Elbette burada ben, dinin kendisinin teoloji/kelam olduğunu dolayısıyla din -felsefe ilişkisinin teoloji-felsefe ilişkisi olduğunu iddia edecek değilim. Felsefe ve din arasında her zaman bir çatışma potansiyeli olmuştur ve bu bizatihî İslam felsefesi içerisinde sürekli olarak tartışılan bir konudur. Ancak bu durum

felsefenin imkânını ortadan kaldıran bir şey olarak alınmamalıdır. Önemli olan filozofun her halükarda rasyonel delili ve elbette eleştiriyi terk etmeden dini metinleri yorumlamaya devam edebilmesidir.

Ayrıca din daha geniş bir yapıyı ve kurumsal anlamı içerirken teoloji nispeten daha dar bir yapıya ve tarihsel sürece işaret eder. Buna rağmen teoloji her türlü dinî görünümler söz konusu olduğunda bile, Tanrı hakkında konuşma ve bilim yapmayı ima ettiği için dinin özüyle yakından alakalıdır.

Teoloji bir dinin özel ilkeleri ile alakalı iken, daha genel olan felsefe bu dinin evrensel olan bağlamı içerisinde üretilen delillerle ilgilidir. Hıristiyanlıkta teoloji, dinin tümüne ait bir bilim anlamına geliyorken İslam'da kelam daha özel bir alanı ilgilendirir. İbadetler ve hukukla ilgili hususlar “fıkıh” tarafından ele alınırken daha çok Tanrı ve O'nun sıfatları, evrenin ve insanın Tanrı karşısındaki konumu gibi konular kelam tarafından ele alınır. Bu sebeple İslam söz konusu olduğunda kelamın felsefe ile olan ilişkisi zaruret arz etmektedir. Gazâlî'den sonra bu ilişkinin daha da arttığını biliyoruz.

“Felsefe-Kelam İlişkisi” adını taşıyan elinizdeki bu eser, İslam düşünce tarihinde genel hatlarıyla felsefe kelam ilişkisini ele almaktadır. Ancak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlaması bakımından, Hıristiyan di-

ni-felsefi düşüncesindeki felsefe-kelam ilişkisine yer vermemizin faydalı olacağını düşündük. Felsefe-teoloji ilişkisini hem tarihsel açıdan hem de kavramsal açıdan iki farklı disiplinin ilişkisi olarak irdelemeye çalıştık. Çalışma bu iki disiplinin karşılaştıkları belli başlı olgular ve durumlarla sınırlıdır. Diğer yandan burada felsefeyi bir kısım “Meşşailer” örneğinde, kelamı da bazı “Ehli Sünnet” ve “Mutezile” kelamcıları örneğinde ele aldık. Ehli Sünnet Kelamı içinden örnekleri ise daha yaygın olması ve felsefi kelamı bünyesinde daha çok barındırması bakımından Eş’arîler arasından seçtik. Dolayısıyla bu kitapta konuyu bütün boyutlarıyla ele aldığımız ve bu konuda yapılacak daha ileri derecedeki çalışmaları gereksiz kıldığımız iddiasında değiliz. Dahası benim de bu konudaki sorularım ve cevaplarım bitecek gibi görünmüyor ve elbette bu kitaptakilerden ibaret değil. İleride farklı sorularım ve bu sorulara vereceğim farklı cevaplar ya da eski sorularıma vereceğim yeni cevaplar olabilir.

Bu çalışma daha önce bir kitap bölümü olarak tasarlandı ve yayınlandı.¹ Konuyu belli sınırlar içinde ele almasına rağmen çok ilgi gördü. Bu ilgi, daha baştan beri var olan konuyu genişleterek kitap halinde

¹ Bkz. Şamil Öçal, “Felsefe-Kelam İlişkisi”, *İslam Felsefesi Tarihi-I*, ed. Bayram Ali Çetinkaya, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 462-477.

yayınlama düşüncesini hızlandırmama sebep oldu. Söz konusu yazının sınırları dâhilinde ele alma fırsatı bulamadığımız bazı önemli meseleleri bu eserde ele aldık. Bazı meselelerin ise sınırlarının genişletilmesi gereği ortaya çıktı. Bu bakımdan İslam düşüncesi tarihi alanında önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyorum.

Başarı Allaktan'dır.

Şamil Öçal